

ELLİ YIL ÖNCEKİ GAZİANTEP'TE GELİN VE DAMAT *

Kürşat M. KORKMAZ

İki kişinin bir eve sahip olmasını sağlayan "evlenme" kelimesi sadece Türklerde vardır. Eskiden beri çekirdek aile tipinin yaygın olduğu Orta Asya ve Anadolu'da evlilik, bir erkekle bir kadının dinî inançlara, yasalara, töre ve geleneklere göre herhangi bir sakıncası olmayan, toplumun bütün katlarıncı uygunluk gösteren bir biçimde bir araya gelip birlikte yaşaması ve kutsal kabul edilen aile müessesesini kurmalarıdır. Toplum yapımızın temeli sayılan ailenin oluşmasında önce ortaya çıkan düğün gezme, şirinlik yeme, nişan, çeyiz alma, kına gecesi, düğün, gerdek gecesi, baş bağlama gibi geleneklerin uygulanmasında ebeveynler en etkin rolleri üstlenirler. Bu saydıklarımızın hepsinde görüldüğü gibi daha yoğun olarak düğünlerimiz asırlardır Türk Milleti'nin sosyal hayatını renklendiren İslamî motiflerle ve İslamlık öncesi bazı geleneklerle doplodur.

Düğün edebiyatımıza, tiyatromuza, sinemamıza ve bazı güzel sanatlarımıza konu olmuş, yıllarca sosyal dayanışmanın en çarpıcı özelliklerinin görüldüğü, türeme ve yeni bir ocak yakma sevincini yaşatan içtimai bir faaliyettir. Bilhassa Doğu Anadolu'da "toy" adını alan düğün ailenin, akrabaların, belli bir bölgede yaşayan halkın arasındaki dargınlığı, husumeti ve hatta düşmanlığı gideren sos-

yal ve toplumsal fonksiyonlara sahiptir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bir çok kan davaları karşılıklı kız alıp vererek düğünler yapmak suretiyle ortadan kalkmıştır. Farklı ölçülerde, yardımlaşma, dayanışma, problemlerin çözümü, sorumlulukların paylaşılması, saygı ve sevgiye dayanan âdetlerin gelecek kuşaklara aktarılması hususundaki işlerliği ile düğün aynı zamanda üstü örtülü ve disiplinli bir eğitim organizasyonudur. Çünkü geleneklere uygun olarak yapılan düğün, halk kültürünün maddî ve manevî bütün yönleriyle sergilendiği bir panayı andırmaktadır.

Biz bu çalışmamızda Gaziantep'te bundan elli yıl önce uygulandığı halde bugün pek çoğunun terk edildiği damat ve gelinle ilgili eski geleneklerden bahsetmek istiyoruz.

Gaziantep Suriye düzlüklerinin kuzeyindeki Barak Ovası'nın kuzeye uzantısı, ortalama 850 rakımlı bir plato üzerine kurulmuştur. Bu yörede yaygın olarak Elbeyli, Barak, Bayındırlı ve Beydili oymaklarına mensup Türkmenler yaşamaktadır. Gaziantep Osmanlı İmparatorluğu döneminde yüzyıllarca Halep vilayetine bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin sınır belirlenmesinden sonra en az 20 Türkmen, 34 Elbeyli ve bir okadar da Barak aşiretlerine mensup köyler Suriye top-

* Bride and Bridegroom in Gaziantep About Fifty Years Ago.

raklarında kalmıştır. Bu bölgede Türkler ile Araplar uzun yıllar iç içe yaşamış, karşılıklı kültür alış-verişinde bulunmuşlardır. Din birliği bu değiş-tokuşu adeta körtüklemiş, Araplardan gelen birçok âdetleri "İslami inanışlara göre caizdir" anlayışı ile kendi bünyesindeki değerlerle sentezleyerek kültür dairesi genişletilmiştir. Mesela sevincin ve acının doruğunu simgeleyen "zılgıt" Araplardan alınmış, evin içindeki tüm işler ve çocukların bakım ve eğitim sorumluluklarının yüklendiği "anne"ye ise genel yönetiminde hiçbir yer verilmemiş olması ve daima "herşeyi baba bilir" aile tipi de yöre halkına Araplardan geçmiştir.

Babaya verilen bu rol evliliğin ilk gününden itibaren pekiştirilmeye başlanırdı. Damat adayı alış-verişe çıkarılırdı. Damadın kendi kafasına göre yaptığı bu alış-verişten evliliğin geleceği ile ilgili ipuçları bulunmaya çalışılırdı. Örneğin, özellikle iplik ve makas sipariş edilirdi. Alış-veriş sonunda, ağ iplik ağ bahata, el açıklığı ve uğura, siyah iplik yok-sulluğa ve sıkıntıya yorumlanırdı. Makas ise evinde söztütün makas gibi keskin olması için aldırılırdı. Aynı şekilde bilhassa gerdek gecesi donatılacak tepsi için tatlı, çerez ve mevsimine göre satın alınan meyvelerin çeşitliliği ve bolluğu da ailenin gelecekteki bolluk ve huzur içinde yaşanılacağına atfedilirdi. Hatta tepsideki nar, birlerinin bir olması dileğinin, elma masallarımızda olduğu gibi nur topu gibi çocuklara sahip olabilmenin işaretiydi. Bu suretle kısa sürede, teksifi bir yöntemle damadın piyasayı tanınması, neleri nereden alacağını öğrenmesi ve deneyim kazanması amaçla-

nırdı. Ama günümüzde ilkokulu bitiren çocuklar buna benzer işleri sık sık yaptıklarından daha etraflı ve derin tecrübeler ediniyorlar.

Çarşıdan dönen damat aynı gün berbere giderdi. Türklerin ve Ermenilerin berberi ayrı olup, ailenin bütün fertleri aynı berberde tıraş olurdu. Berber ailenin bütün erkeklerini tanıır ve onların birçok sırlarını bilirdi. Hatta damat belki de o berberin eliyle sünnet edilmiş olabilirdi. Berber sadece tıraş olma yeri değil, aynı zamanda günlük haber alma merkeziydi. Yarı doktor olan eski berberler diş çeker, sünnet eder, hacemat vurur, saçkıran, Antep çıbanı gibi hastalıkları da tedavi ederlerdi. Kız arayan oğlan anaları kız babasının ve ailenin berberinin kim olduğunu da sorarlardı.

Eskiden Gaziantep'te damat tıraşıyla ilgili herhangi bir tören yapılmazdı. Zengin aileler berberi eve getirirler, damat ailesi ve akrabalarının huzurunda tıraş olurdu. Berber eve gelirken "köşk" denilen normal sandalyeden daha yüksek, iki tarafı kolçaklı, ahşaptan mamül büyük kürsüyü de yanında getirirdi. Kiralanan bu kürsü yaklaşık yirmi gün damadın evinde kalır, düğünden sonra gelin gelinliğini giyerek kendisini görmeye gelen misafirlerin karşısında bu sandalyenin üzerinde otururdu. Evde veya dükkanda yapıla damat tıraşı diğer tıraşlara göre daha uzun sürer ve diğer tıraşlara göre ayrı bir özen gerektirirdi. Elbette buna karşılık berbere daha çok para ödenir, şeerdlere bol bahşişler verilirdi. Dükkandaki çraklar olayı bildikleri için damadın etrafında fır dönerler, tıraşın bitiminde biri giydirmek için damadın ceketini, varsa sakosunu tutar-

ken diğeri fırçayla üzerindeki kılları temizlemeye koşardı. Dükkanındaki herkesin “Sihhatler olsun” demesi de âdetten idi.

Yirmi yıl öncesine kadar Gaziantep'te hamam ve hamama gitme olayı çok yaygındı. Çünkü eski evlerde müstakil hamam nadiren bulunurdu. En geç haftada bir defa kese hamamına gidilirdi. Hamamlar genel olarak gündüz kadınlara, gece erkeklere hizmet verirdi. Bütün gün sadece erkeklere ayrılan hamamlar da vardı. Kadınlar hamama komşu ve akrabalarla giderken çiğköfte-lik malzeme, dolma, çerez ve meyveler götürüp orada yenir, içilir, maniler, türküler söylenirdi. Bu yüzden Gaziantep'te çok gürültülü ortamlar için “avrat hamamını geçti” şeklinde bir de özdeyiş vardır. Damat için de hamama gitme bekar arkadaşlarına bir veda töreni anlamı taşırdı. Beraberce gidilen hamamda bir curun kiralanır ve bir natır tutulurdu. Arkadaşları damada, “seni de kaybettik, sırtında bit var, gurt var” gibi sözlerle takılırlar, birbirlerine soğuk sular dökerek şakalaşırlardı. Bugün her evin özel hamamı olduğu için damat hamamı geleneği sona ermiştir. Ama zaman zaman koltuğunda nakışlı bohçasıyla hamamdan itile kakıla çıkarılan damat adaylarına birkaç yılda bir rastlandığı olur, ancak artık bu bir mizah malzemesi olarak görülmektedir.

Şimdi sıra kına yakmaya gelmiştir. Saç, sakal ve deri boyamada kullanılan kına, bazı yaraların ve nezlenin tedavisinde de kullanılırdı. Gözü kuvvetlendi-

rici gayesi ile halk ilaçlarının terkibine giren kına işaret, estetik, renklendirme, fiziksel ve psikolojik koruyucu özelliklere de sahiptir.

Bazıları halen uygulanan âdetlere göre oğlan tarafı düğünden önce gelinin evine iki-üç kilogram kına alır ve gönderirdi. Düğünden bir gün önce kızevi kınayı yoğurarak etrafı mumlarla ve çiçeklerle süslü iki tepsiye çiğköfte sıkımı şeklinde topak topak dizerdi. Kınayı yoğuran kızlar kendi aralarında mani, türküler ve şarkılar söyleyerek oynarlardı. Yatsı ezanına yakın bir zamanda oğlan evinden sadece erkeklerden oluşan bir grup kızevine gelirdi. Ellerinde zilli def, darbuka gibi çalgı aletleri eşliğinde yol boyunca şarkılar, türküler söylerlerdi. Tam kapıya gelindiğinde sesi güzel birisi uzun hava formunda şu türküyü söylerdi.

*Kalk gidelim acem kızı bizecek
Gül derelim ak topuktan dizecek
Gel sarılalım ilkbahardan güzecek
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

*Kar yağar karıştırır
Bizi kim barıştırır
Davulcuynan zurnacı
Hasreti kavuşturur
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

*Gelin vakti yaklaştı
Yarin dağları aştı
Bugün yarin geliyor
Ağyar hep buna şaştı
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

Türkü bittikten sonra grup hep bir ağızdan aşağıdaki tekerlemeyi söylerlerdi.

*Ver kınayı giyelim Verin kına tepsimizi
Bu şalvarı giyelim Haydi üzmeyin bizi*

*Dağdan tuttum bir ayı Eğer bizi üzerseniz
Ver kınayı kınayı Yakarız evinizi*

Yol boyunca türkü ve şarkılarla pek çok el değiştirerek nihayet oğlan evine gelen kına tepsisi birçok başların üzerinde gezdirilerek orta yere konurdu. Efendiliği ve dürüstlüğü ile tanınmış, ailenin güvendiği birisi sağdıç olurdu. Ortaya konan sandalye ya da kürsüye oturan damadın sağ eline sağdıç tarafından sıvama kına sürülür ve hiç kullanılmamış bir mendille bağlanırdı. Zamanımızda kına damadın sağ eli ile serçe parmağının yarısına kadar sürülmektedir. Sağdıç daha sonra da kendi eline kına yakardı. Kına yakma esnasında saz eşliğinde aşağıdaki veya benzeri uzun hava bir türkü söylenirdi.

*Ay karanlık süremedim yolunu
Soğuk vurmuş ayağımı elimi
Yaşım küçük ben istemem ölümü
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

*Suya gider bir incecik yolu var
Kemer sıkmış bir incecik beli var
Şeker yemiş dudığında balı var
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

*Bir balıkçı aldı kaçtı fesimi
Çok çağırdım işitmedi sesimi
Anam yoktur bacım çeksin yasımı
Dört gaziler gelen sunam kimindir.*

Kına yakılırken damadın hiç konuşmaması, gülmemesi, çok ciddi olması gerekirdi. Damat bu şartı bozarsa kendisi veya sağdıç cezalandırılırdı. Kınadan sonra pek çok oyunlar oynanır, eğlenceler yapılırdı. En sonunda bütün misafirler damadı tebrik ederek evlerine dağılırlardı.

Uzun hava türküleri söylenirken her mısra veya iki mısranın bitiminde erkekler yah basarlar, kadınlar zilgit çalarlardı.

Gelinin kınasına gelince; bu damat kınasından daha coşkulu olurdu. Evlilik çağına gelmiş bütün mahalle kızları ve kadınları gelin kınasına katılırlardı. Çünkü kızların kınaya katılmasıyla onun kısmetinin açılacağına ve iyi bir evlilik yapacağına inanılırdı. Hatta kızlara anneleri tarafından kına yakılırken niyet tutmaları söylenirdi. Kına tepsisi, seninde başına gelsin anlamında, kızların başlarının üzerinden geçirilirdi. Gelin ortaya konan kına tepsisinin önüne oturtulurdu. Evli ve mesut, başı bozulmamış, varlıklı iki yenge seçilirdi. Bunlardan biri gelinin kınasını yakarken diğeri davetlilere yakmaları için kına dağıtırdı. Gelinin kınası yanarken aşağıdaki veya benzeri türküler söylenir ve gelin ile annesi mutlaka ağlarlardı. Buna gelin ağlatma havası denirdi.

Devamı 43. Sayıda